

**Academia Română – Filiala Iași
Institutul de Arheologie Iași**

Centrul Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni - Piatra Neamț

Dan Monah

**PLASTICA ANTROPOMORFĂ A CULTURII
CUCUTENI -TRIPOLIE**

Ediția a doua, revăzută și adăugită

**Piatra Neamț
2012**

Editori:
Daniel Garvăn
Gheorghe Dumitroaia

Finanțare:
Complexul Muzeal Județean Neamț

Modificările și adăugirile la textul publicat în ediția din 1997 au fost, în cea mai mare parte, realizate în cadrul proiectului CNCS – UEFISCDI, PN-II-ID-PCE-2011-3-0885 „Religie și artă în civilizația Cucuteni-Tripolie (mileniile V-IV CAL B.C.)”.

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
MONAH, DAN

Plastica antropomorfă a culturii Cucuteni-Tripolie / Dan Monah.-
Piatra Neamț, Editura „Constantin Matasă”, 2012

Bibliogr.

Index

ISBN 978-973-7777-20-1

902 (498 Cucuteni)

© Autorul și Complexul Muzeal Județean Neamț

EDITURA „CONSTANTIN MATASĂ”

610029 – Piatra Neamț, România

Str. Mihai Eminescu, nr. 10

Tel. / Fax: 004-0233-217496

E-mail: muzeupn@yahoo.com

ISBN 978-973-7777-20-1

În memoria părinților și fratelui meu

CUPRINS

Notă	9
Mulțumiri	11
Prefață	17
Introducere	21
Capitolul I	
Istoricul cercetărilor	29
Capitolul al II-lea	
Condițiile de descoperire	41
Capitolul al III-lea	
Materiale și tehnici	71
Capitolul al IV-lea	
Statuetele și figurinele fazei Cucuteni A	87
Capitolul al V-lea	
Statuetele și figurinele fazei Cucuteni A-B	117
Capitolul al VI-lea	
Statuetele și figurinele fazei Cucuteni B	133
Capitolul al VII-lea	
Pandantivele <i>en violon</i>	157
Capitolul al VIII-lea	
Vasele antropomorfe	167
Capitolul al IX-lea	
Ceramica cu decor antropomorf	189
Capitolul al X-lea	
Obiecte antropomorfizate	213
Capitolul al XI-lea	
Veșminte, încălțăminte, podoabe și coafuri	219
Capitolul al XII	
Mari teme religioase	227
Bibliografie	247
Ilustrație	275
Indice	543

NOTĂ

*Volumul de față reproduce în mare parte textul primei ediții, apărută în colecția **Bibliotheca Memoriae Antiquitatis** III, Piatra Neamț, 1997.*

Evident că, după scurgerea a 15 ani au fost necesare unele revizuri și adăugiri, atât în text cât și în ilustrație pentru actualizarea lucrării. Astfel, aparatul critic a fost modificat, renunțându-se la notele infrapaginale. Totuși, în unele cazuri au fost păstrate câteva note care cuprind o serie de comentarii.

Cât privește transliterarea numelor proprii din limbile ce folosesc alfabetul chirilic și grecesc, aceasta a fost făcută după regulile internaționale. Așa cum era firesc, unele nume proprii, intrate în limba română de mult timp, au fost grafiate respectându-se tradiția. Din această cauză folosim, în text, cultura Tripolie și nu Tripolye, Trypillia sau forma ucraineană Trypillya, Kiev și nu Kiiv, Moscova și nu Moskva. Totuși, atunci când ne-am referit la stațiunea eponimă, am respectat transliterarea internațională, grafiind numele Tripol'e. În cazul altor denumiri am respectat grafia originală și în cazul transliterărilor am utilizat normele internaționale. Am ezitat în ceea ce privește grafia numelui descoperitorului așezării eponime de la Tripolie, care în lucrările românești mai vechi apare în forma Hvoiko, dar până la urmă am optat pentru transliterarea internațională Khvojko, deoarece în grafie românească a fost puțin folosit. În câteva cazuri regula transliterării internaționale a numelor nu a putut fi respectată. Unii cercetători din fostul spațiu sovietic și-au schimbat grafia numelor sau au întrebuințat în publicații ce folosesc alfabetul latin transliterări ce nu respectă convențiile internaționale. Alteori, autorii au renunțat la grafia rusificată a numelor sau a prenumelor utilizând forme specifice limbii materne sau a limbii oficiale a noilor state ivite după prăbușirea Uniunii Sovietice. Pentru a nu crea confuzii, dar și pentru o firească respectare a voinței autorilor am păstrat forma utilizată de aceștia, astfel că, pentru aceeași persoană, apar grafii diferite: A.P. Pogoževa, A.P. Pogoševa, V.I. Markevič, V. Marchevici, V. Sorokin, V. Sorochin, E.V. Tsvek, E. Cvek, în toate cazurile fiind vorba de aceleași persoane.

MULȚUMIRI

Tema acestei lucrări ne-a fost propusă, în urmă cu mai mulți ani, de către domnul profesor Mircea Petrescu-Dîmbovița. Am acceptat cu grabă sugestia deoarece subiectul ni s-a părut generos și întrucât nu realizăm la acea dată întreaga sa complexitate. În viziunea profesorului Petrescu-Dîmbovița, lucrarea noastră trebuia să fie o completare a cunoscutei cărți *Die menschengestaltige Figuralplastik der südosteuropäischen Jungsteinzeit und Steinkupferzeit* a reputatului cercetător Olaf Höckmann care, în investigația sa nu tratase și fabuloasa lume cucuteniană. În această viziune ne-am început documentarea, trecând la inventarierea exhaustivă a plasticii culturii Cucuteni. În întreprinderea noastră am beneficiat de sprijinul domnului Ioan Oprea, care ne-a facilitat efectuarea în țară a trei voiaje de documentare, în cadrul cărora am fișat în muzeele din Moldova, București și sud-estul Transilvaniei mai multe mii de piese. În călătoriile noastre am fost însoțiți de regretatul nostru coleg Ștefan Cucuș, care ne-a ajutat să realizăm filmele documentare. Tot el a avut gentilețea de a ne oferi, pentru ilustrarea lucrării, un număr important de desene realizate cu binecunoscutul lui talent. În urma unei convenții, am realizat cu Șt. Cucuș un schimb de informații și materiale arheologice care ne-a permis să utilizăm piese plastice inedite din săpăturile sale. Îndreptăm spre memoria fostului nostru coleg, care ne-a părăsit prea devreme, întreaga noastră grațitudine.

După inventarierea colecțiilor muzeale și a unor colecții particulare, atenția noastră s-a îndreptat spre cele două institute de arheologie din Iași și București. Și aici ne-am bucurat de toată înțelegerea și de întregul sprijin al cercetătorilor care au efectuat săpături în aria culturii Cucuteni. Profesorul Vladimir Dumitrescu, doamnele Hortensia Dumitrescu și Silvia Marinescu-Bîlcu au avut generozitatea de a ne permite utilizarea unui număr de piese inedite provenite din amplele săpături de la Traian-Dealul Fântânilor, ajutându-ne astfel să conturăm caracteristicile mai puțin cunoscutei faze Cucuteni A-B. Este firesc ca recunoștința noastră să se îndrepte, în egală măsură, spre regretații Hortensia și Vladimir Dumitrescu, cât și spre doamna Silvia Marinescu-Bîlcu. Fără gestul lor, de aleasă noblețe, această lucrare nu ar fi fost completă, deoarece capitolul privind statuetele fazei Cucuteni A-B ar fi fost deosebit de sărac. La fel de generoși au fost domnul profesor Mircea Petrescu-Dîmbovița și regretatul cercetător A.C. Florescu, precum și doamna Marilena Florescu, care ne-au permis examinarea și utilizarea plasticii antropomorfe inedite din amplele săpături de la Trușești-Țuguieta și Cucuteni-Cetățuia. De sprijin și înțelegere ne-am bucurat și din partea colegilor și colaboratorilor noștri Dragomir N. Popovici și Gheorghe Dumitroaia, care ne-au îngăduit să folosim materialele inedite din săpăturile efectuate împreună la Poduri-Dealul Ghindaru.

Cu multă amabilitate colegele Magda Mantu, Ruxandra Maxim-Alaiba, Eugenia Popușoi și Violeta Bazarciuc ne-au ținut la curent cu cele mai noi descoperiri din săpăturile conduse de domniile lor și ne-au îngăduit să utilizăm unele materiale inedite. Într-o

concurență nemărturisită, foștii noștri colegi de la Muzeul de Istorie din Bacău, Viorel Căpitanu și Alexandru Artimon, s-au întrecut să ne ofere spre publicare două piese inedite deosebit de interesante.

În anii 1974 și 1978 am efectuat, cu ajutorul colegului Vasile Chirica, săpături în așezările cucuteniene de la Mitoc (pe malul Prutului) de unde privirea ne era atrasă de misteriosul și inaccesibilul teritoriu aflat la est, teritoriu considerat „tripolian”. În 1990, în sfârșit, parcanele de la Prut s-au dat înlături și am avut posibilitatea să vedem colecțiile Institutului de Arheologie din Chișinău. Atunci am avut ocazia să examinăm direct piese faimoase care ne erau cunoscute doar din publicații. De o rară amabilitate s-au arătat colegii Victor Sorochin și Veaceslav M. Bikbaev care și-au sacrificat din timpul lor prețios arătându-ne comorile din beciurile de la Chișinău. E poate inutil să subliniem căldura cu care le mulțumim. Aceleași calde mulțumiri se îndreaptă și spre colegul Valentin Dergacev care ne-a oferit spre publicare o splendidă protomă antropomorfă de la Badragii Vechi.

Documentarea asupra plasticii din faza Cucuteni A-B ne-a obsedat tot timpul deoarece, în afara complicațiilor presupuse de o fază de tranziție, documentația materială este – din cauza săpăturilor puțin numeroase – foarte redusă. Înțelegând frământările noastre, Victor Sorochin și Ilie Borzic ne-au pus la dispoziție excelentul lor studiu, pe atunci inedit, asupra colecției de la Iablona I.

Tentația noastră de a urma „lumina de la Răsărit” s-a împotmolit pe malul drept al Nistrului, granița „tripoliană” rămânând în continuare închisă. O slabă consolare am avut în toamna anului 1990 când am avut ocazia, la Chișinău, să-i cunoaștem pe colegii Tamara Movșa, Natalia Ryndina, Vladimir G. Zbenovič, Alexandr G. Kolesnikov, cu care am avut un deosebit de interesant schimb de opinii.

Cunoașterea directă a materialelor arheologice este fără îndoială cheia formării unei opinii realiste, dar tot atât de folositoare au fost pentru noi și instructivele discuții pe care le-am avut cu experimentații noștri colegi Anton Nițu, Vsevolod I. Marchevici și Attila László.

Munca de examinare și fișare a pieselor, ce constituie substanța acestei lucrări, a fost dublată, firește, de o intensă documentare în literatura arheologică. Domnul profesor Mircea Petrescu-Dîmbovița, Victor Spinei, Ion Ionița, Dragomir N. Popovici ne-au semnalat și ne-au facilitat accesul la publicații dificil de procurat. Pentru același tip de ajutor adresăm mulțumirile noastre Marjei Gimbutas (Los Angeles), Lindei Ellis (San Francisco), Marion Boller (Heidelberg), Michèle Fonton (Paris), Olaf Höckmann (Mainz), Christian Jeunesse (Strasbourg), Gisela Burger (Stuttgart) care au contribuit la îmbogățirea documentației noastre.

Dacă în ceea ce privește documentația arheologică am avut noroc de la început – și datorită amabilității și colegialității celor numiți și a altora nenominalizați am reușit să satisfacem exigențele normale – nu același lucru îl putem spune și despre documentarea în domeniul istoriei religiilor. După ce câțiva ani buni ne-am hrănit doar cu literatura ateistă și marxistă, întâmplarea a făcut să-l cunoaștem pe regretatul anticar Nicolae Vasilescu-Capsali care ne-a oferit surse mai pure. Datorită lui am ajuns la Mircea Eliade ale cărui cărți în *samizdat* – dacă putem spune așa – ni le-a procurat. Întru apropierea de opera lui Mircea Eliade, un ajutor de neprețuit am primit de la prietenul nostru Victor Spinei, care, cu gentilețea ce-l caracterizează, ne-a înlesnit fotocopierea unor lucrări ale profesorului de la Chicago care ne lipseau. Cărțile lui Eliade, maniera lui de a aborda istoria religiilor, au contribuit, pentru mintea noastră impregnată de explicațiile simpliste ale materialismului istoric, o adevărată revelație. Prin intermediul cărților lui Eliade am

descoperit – considerăm noi – adevărata complexitate și logica specifică fenomenului religios. Recunoaștem că ipotezele și concluziile la care am ajuns sunt profund influențate de Mircea Eliade.

Chiar dacă istoricul nu este obligat să explice originea și apariția fenomenului religios, domeniul rezervat doar filozofilor, fără o concepție clară în domeniu, acesta nu va putea propune o interpretare realistă asupra secțiunii pe care o studiază. În conturarea concepției asupra fenomenului religios, în afara cărților lui Mircea Eliade, George Dumézil, Pierre Lévêque, Michel Meslin, o influență durabilă a fost exercitată de psihologia analitică. Cu dificultăți și eforturi materiale ne-am putut apropia o parte a operei lui Sigmund Freud, dar cei care ne-au influențat mai mult au fost continuatorii analizei sale în domeniul artei și religiei, Carl G. Jung și mai ales Erich Neumann.

Cu toate strădaniile noastre știm că lipsa documentării într-o bună bibliotecă, specializată în istoria religiilor, se resimte în unele zone ale lucrării. Dar sperăm că cititorul va înțelege că există o limită pe care nu am putut s-o depășim.

O serie de interpretări – ale noastre sau preluate de la alți autori – au fost discutate de noi cu regretatul Anton Nițu, profund cunoscător al fenomenului religios preistoric, cu A. László, M. Petrescu-Dîmbovița, V.I. Marchevici, V. Spinei și S. Sanie. Tuturor le mulțumim și recunoaștem că din aceste discuții noi am fost cei care am avut de câștigat.

Conștienți de necesitatea unor investigații complexe, interdisciplinare, am încercat cu ajutorul doctorului Cezar Clement și Felicie Monah să depistăm prezența cerealelor în pasta statuetelor. Chiar dacă rezultatele sunt încă modeste, mulțumirile noastre cele mai vii se îndreaptă spre cei doi colaboratori.

Alcătuirea unei ilustrații de nivel profesionist pentru o lucrare de amploare, ridică în România dificultăți insurmontabile. Cu tot ajutorul pe care ni l-a acordat regretatul coleg Ștefan Cucos, cu toate că Val Blănaru (Bacău), Violeta Dinu (Piatra Neamț), Waltraud Delibaș și Emilia Drumea (Iași) și-au pus talentul în slujba acestui deziderat, considerăm că suntem încă departe de realizarea lui. Fotografii de bună calitate au fost realizate de Georgel Bandrabur (Bacău), căruia îi mulțumim călduros, iar cele proaste sunt opera autorului, pentru care invocăm clemența cititorilor. Întreaga noastră recunoștință se adresează și spre cei doi editori Gheorghe Dumitroaia și Marius Alexianu, care au făcut susținute eforturi pentru a conferi acestei cărți o înfățișare convenientă, în limitele posibilităților. Mulțumim pe această cale Centrului de Cercetare a Culturii Cucuteni care a avut inițiativa de a ne oferi cu generozitate posibilitatea publicării lucrării noastre. Sperăm ca această inițiativă să fie de bun augur și pentru alți specialiști în cercetarea culturii Cucuteni – Tripolie.

Redactarea lucrării în formă finală – pentru că au mai existat câteva tentative – a durat patru ani și nu ar fi fost posibilă fără înțelegerea și sprijinul familiei. Dana, Otana și mai ales Felicia sunt, cu certitudine, coautoarele acestei cărți.

Tuturor celor care într-un fel sau altul au contribuit la realizarea acestui studiu, nominalizați sau nu, le adresăm cele mai calde mulțumiri.

*

În cei 15 ani scurși de la apariția primei ediții posibilitățile de documentare ale cercetătorilor din România s-au îmbunătățit simțitor. Și noi am beneficiat de această revenire la normal. Datorită schimburilor inter-academice, a unor granturi și participări la colocvii și congrese am putut lua contact cu mai mulți colegi din Occident, din Basarabia, Ucraina și Bulgaria, preocupați de plastica antropomorfă neolitică. Deși, în această perioadă, atenția

noastră a fost reținută de alte teme de cercetare nu am pierdut din vedere documentarea în domeniul religiilor preistorice și în special acel al plasticii antropomorfe. În decursul unor stagii de documentare în Marea Britanie am putut discuta amănunțit cu prietenul nostru John Chapman interesanta sa teorie privind fragmentarea în arheologie, tot datorită lui am avut posibilitatea să susținem, în 2001, un ciclu de conferințe asupra religiei și plasticii culturii Cucuteni-Tripolie la universitățile din Durham, Cambridge, Oxford și University College London care, se pare, a fost primit cu un interes destul de viu. Îl asigurăm pe colegul nostru din nordul Angliei de întreaga noastră recunoștință. Datorită lui și a ciclului de conferințe am avut șansa să-i cunoaștem și să discutăm interpretările propuse de noi cu Prof. Colin Renfrew (Cambridge), Prof. Stephen Shennan (UCL) și cu regretatul și inegalabilul Dr. Andrew Sherratt (Oxford). În urma discuțiilor avute cu cei nominalizați, dar și cu mulți alți cercetători britanici, orizontul interpretărilor s-a lărgit deși nu întotdeauna am fost de acord cu ipotezelor propuse. Tuturor le suntem profund recunoscători. Tot în contextul unui voiaj de documentare în Anglia am avut ocazia, la Cardiff, să discutăm amănunțit cu Douglass W. Bailey despre interpretarea figurinelor neolitice din sud/estul Europei. În special capitolul privind figurinele Cucuteni/Tripolie, pe care îl pregătea pentru cartea sa, *Prehistoric Figurines*, ne-a prilejuit discuții îndelungate care uneori au atins cote fierbinți. Îi mulțumim călduros deoarece din acest schimb de idei tot noi am avut de câștigat. Datorită stagiilor efectuate în Marea Britanie și a lui John Chapman am avut ocazia să ne documentăm în excelentele bibliotecile de la Durham, Londra, Cambridge și Oxford. A fost o ocazie deosebită pentru noi de ne completa documentarea și în vastul domeniu al religiilor preistorice. Tuturor celor care ne-au înlesnit documentarea în Anglia, Academiei Române și în special Academiei Britanice cele mai sincere mulțumiri.

Așa cum am mai spus, contactele noastre cu cercetătorii din estul Europei au devenit mai frecvente datorită unor colocvii și congrese internaționale organizate în țară și străinătate. Am avut astfel ocazia să discutăm probleme legate de plastica antropomorfă și religia triburilor Cucuteni-Tripolie, dar și o problemă mai largă legată de religiile neolitice, cu Tamara Movșa, Elena Tsvek, Vladimir G. Zbenovič, Vladimir A. Kruc, Mikhail Iu. Videjko (Ucraina), Henrieta Todorova (Bulgaria) și Veaceslav M. Bikbaev (Basarabia). Mai ales regretații noștri colegi Vsevolod I. Marchevisi, Victor Sorochin și Ilie Borziac ne-au informat asupra unor noi și interesante descoperiri, ne-au furnizat publicații și, mai ales, ne-au prilejuit un schimb viu de idei. Îi asigurăm de întreaga noastră recunoștință.

Datorită unei sponsorizări din partea domnului Dr. Romeo Dumitrescu, președintele „Fundației Cucuteni Pentru Mileniul III”, am reluat, în anul 2000, săpăturile în *tell*-ul calcolitic Poduri-Dealul Ghindaru. Noile săpături, din păcate întrerupte după câțiva ani, ne-au oferit câteva descoperiri interesante care au adus argumente în plus în interpretarea statuetelelor cucuteniene ca obiecte sacre. Pentru tot ajutorul pe care ni l-a acordat îi mulțumim călduros domnului Dr. Romeo Dumitrescu și „Fundației Cucuteni pentru Mileniul III” din București.

Colegul V. Bikbaev ne-a semnalat și ne-a permis să examinăm un extrem de interesant vas cucutenian, de la Sofia, cu patru reprezentări feminine. O piesă importantă care poate fi plasată într-o serie mai mare de reprezentări de acest gen. Între timp piesa, deosebit de valoroasă, a fost publicată de colegul nostru de la Chișinău. Și lui Veaceslav Bikbaev, pe care îl prețuim mult, îi suntem recunoscători pentru interesantele discuții avute și pentru semnalarea unor descoperiri extrem de interesante. Nu uităm faptul că el este,

alături de regretatul Victor Sorochin, cel care ne-a călăuzit prin noianul prețioaselor materiale cucuteniene aflate la Chișinău. Colegii Dumitru Boghian și Sorin Ignătescu au descoperit în așezarea Cucuteni B de la Fetești-La Schit un vas decorat cu siluete feminine extrem de interesant care permite unele legături cu vasul de la Sofia (Basarabia). Colegii din Suceava ne-au oferit câteva fotografii ale vasului de la Fetești care astfel poate fi admirat și în ilustrația noastră. Îi asigurăm pe colegii noștri Dumitru Boghian și Sorin Ignătescu de întreaga noastră grațitudine.

În tentativa de a alcătui o ilustrație cât mai clară care să permită urmărirea argumentațiilor am beneficiat de ajutorul colegilor Daniela Grapă și Romeo Ionescu de la Institutul de Arheologie Iași care au refăcut unele desene și mai ales au transpus în desen, cu destul dificultăți, unele fotografii mai neclare. A fost o muncă chinuitoare pentru cei doi artiști plastici de care însă nu s-au plâns. Cu atât mai mult le mulțumim călduros. Deși ne-am bucurat de sprijin din partea colegilor pentru realizarea unei ilustrații acceptabile, fără prețiosul ajutor al colegului Daniel Garvăn nu am fi reușit să rezolvăm această problemă. Tânărul nostru coleg și-a folosit întreaga pricepere pentru realizarea acestui deziderat. Lui îi datorăm și re-fotografierea unor importante piese arheologice ca și punerea în pagină atât a textului cât și a ilustrației. Îi mulțumim și îl asigurăm de recunoștința noastră. Coperta volumului a fost realizată de Roxana Munteanu care și-a folosit recunoscutul ei talent în a face cartea cât mai atrăgătoare. Îi mulțumim călduros.

Nu putem încheia aceste pagini în care exprimăm grațitudinea noastră față de cei care într-un fel sau altul ne-au ajutat în noua noastră întreprindere fără să amintim cele două recenzii asupra primei ediții. Le mulțumim celor doi autori, Attila László și Nicolae Ursulescu, nu numai pentru bunele aprecieri, dar și pentru sugestiile și criticile formulate. Această nouă ediție nu ar fi fost posibilă fără inițiativa și sprijinul continuu al domnului Dr. Gheorghe Dumitroaia, directorul Complexului Muzeal Județean Neamț.

Mulțumim și pe această cale Consiliului Național al Cercetării Științifice (CNCS-UEFISCDI) care, prin grantul PN-II-ID-PCE-2011-3-0885, ne-a înlesnit realizarea acestei ediții.

În această *addenda* a mulțumirilor, cu riscul de a ne repeta, exprimăm întreaga noastră grațitudine pentru sprijinul pe care ni l-a acordat familia. Dana, Otana și Felicia au fost, din nou, alături de noi și au contribuit, indirect, la realizarea noii versiuni a *Plasticii antropomorfe*.

PREFAȚĂ

Ideea publicării unei noi ediții a *Plasticii antropomorfe* aparține domnului dr. Gh. Dumitroaia, directorul Centrului Internațional de Cercetare a Culturii Cucuteni și al Editurii „Constantin Matasă” din cadrul Complexului Muzeal Județean Neamț. Era firesc ca inițiativa să vină din partea domniei sale deoarece a fost, alături de dr. Marius Alexianu, editorul acestui volum și, în același timp, persoana care a gestionat difuzarea cărții și care, cu ceva timp înainte, ne-a semnalat epuizarea tirajului. Deși pentru o carte de acest gen, tirajul a fost destul de important (650 exemplare), fiind destinat doar pieței interne, am avut surpriza plăcută să constatăm circulația unor volume și în străinătate.

Trebuie să recunoaștem că manifestările religioase Cucuteni-Tripolie ne-au preocupat constant în intervalul scurs de la apariția primei ediții. Subiectul era prea incitant și generos pentru a fi părăsit și noile săpături au adus un număr de descoperiri interesante. Așa că, în urmă cu 3-4 ani, am reluat documentarea sistematică, repertoriind noile descoperiri, confruntând condițiile de descoperire cu cele deja analizate în prima ediție și completând ilustrația. Firesc, nu am neglijat să ne documentăm asupra noilor interpretări propuse, în special, pentru statuete și figurine, domeniu frecventat cu predilecție de cercetătorii străini.

La fel de firesc am urmărit cu atenție modul în care au fost receptate ipotezele și propunerile noastre, atât în literatura română cât și în cea din străinătate. Rezultatele au fost destul de modeste. În literatura românească există două recenzii (László, 1997; Ursulescu, 1998) destul de elogioase, dar nelipsite de unele accente critice și de unele propuneri care sugerau îmbunătățirea lucrării. În rest, uneori au fost utilizate elemente din tipologia propusă de noi în articole consacrate statuetelor și figurinelor antropomorfe cucuteniene și ... cam atât. Firesc, am citit cu atenție recenziile menționate și am reflectat asupra observațiilor critice și a propunerilor făcute de autori urmând ca în noua versiune să ne referim la acestea, acceptându-le sau respingându-le. Nu am considerat necesară, nici pentru această variantă, alcătuirea unui glosar al termenilor de specialitate (Ursulescu, 1998: 229), deoarece stau la îndemâna cititorilor numeroase dicționare generale sau tematice care oferă explicații complete asupra termenilor folosiți de noi. Am fi făcut o inutilă acțiune de compilare care ar fi mărit inutil textul volumului. În schimb am ținut cont de observațiile autorului recenziei și am corectat greșelile de culegere și trimitere eronate la ilustrație și, cu ajutorul editorilor, am căutat să îmbunătățim calitatea ilustrației. În legătură cu observațiile din cea de a doua recenzie (László, 1997), cele mai multe îndreptățite și demne a fi luate în considerare la o reeditare, trebuie să spunem că am încercat să ținem cont de acestea, dar în unele cazuri ar fi trebuit să alcătuim încă un volum, ceea ce era imposibil. Realizarea unui repertoriu al artefactelor discutate și ilustrate în prima ediție ar fi fost, fără îndoială, util, dar ar fi necesitat din partea noastră un efort pe care nu ne-am simțit în stare să-l facem și câteva sute de pagini în care practic am fi copiat fișele noastre de lucru. Ar fi fost posibil, poate și editorul ar fi fost

convins să publice un volum greu vandabil, dar pentru o astfel de acțiune ar fi trebuit să devenim, prin magie, mult mai tânăr, metamorfoză care nu ne-ar fi displicut. În străinătate lucrarea a fost folosită, din câte știm, de câțiva colegi din Anglia (Chapman, 2000; Chapman, Gaydarska, 2007; Bailey, 2005) și mult mai rar de colegii din Ucraina.

Nu avem de gând să transformăm această prefață într-o pledoarie *pro domo* așa că ne mulțumim să semnalăm că și în vechea ediție am acordat atenție condițiilor de descoperire a pieselor pe care le-am considerat sacre, acțiune care, credem, că se înscrie între „metodele proprii arheologiei”. În noua variantă, și la îndemnul recenzentului nostru, am amplificat acest capitol incluzând noi descoperiri, noi situații care aruncă unele lumini asupra caracterului religios al unor artefacte. În legătură cu preferința mărturisită a lui André Leroi-Gourhan pentru „metodele proprii arheologiei” suntem datori cu unele explicații. Credem, însă, că între paleolitic și neolitic se poate accepta o viziune oarecum diferită în legătură cu ideile și credințele religioase dată fiind relativa apropiere în timp și, mai ales, evidenta persistență a unor idei, credințe și rituri neolitice până în zilele noastre. Această afirmație nu diminuează cu nimic admirația noastră pentru interesanta și atât de utila lucrare a lui André Leroi-Gourhan (1976) pe care o apreciem în mod deosebit.

Poate este necesar să subliniem faptul că nu ne-am propus o reconstituire a religiei triburilor Cucuteni și Tripolie ci, mai realist, am avut în vedere doar depistarea unor idei și credințe religioase atunci când informațiile arheologice și materialele ne-au permis identificarea unor posibile mituri și a unor rituri ce semnalau anumite concepții și practici religioase. Chiar dacă unele pasaje sau formulări par a avea caracter tranșant trebuie să spunem că nu întotdeauna am fost foarte siguri de justetea afirmațiilor noastre și uneori am subliniat că este vorba doar de ipoteze ce pot fi discutate. Adesea am fost bântuiți de ezitări și am întrevăzut și argumente contrarii pe care nu le-am menționat pentru ca textul să nu devină prolix și am preferat ca interpretarea propusă de noi să fie validată sau respinsă de noi descoperiri sau ipoteze bine documentate și argumentate. În unele cazuri se pare că am avut dreptate, dar nu excludem ca alte descoperiri să contrazică unele dintre ipotezele formulate. Singura consolare este că de la început nu ne-am propus să avem dreptate întotdeauna și implicit ultimul cuvânt. Intenția noastră a fost să creăm o bază pentru cercetările și discuțiile viitoare. Afirmațiile noastre pot fi discutate, acceptate, amendate sau respinse. Acesta este, în definitiv, parcursul firesc al oricărei investigații în extrem de dificilul domeniu al religiilor preistorice.

Atât noi, cât și editorii, am considerat că o nouă ediție se impune nu numai datorită epuizării tirajului ci, mai ales, pentru a integra descoperirile și noile interpretări, destul de numeroase și interesante, făcute în cei 15 ani scurși de la prima ediție. Era firesc să nu ne limităm la simpla prezentare și ilustrare a noilor descoperiri ci să încercăm să integrăm sau să respingem argumentat noile interpretări propuse de cercetătorii din țară și străinătate. Noua ediție beneficiază și de publicarea unor monografii consacrate amplelor săpături de la Trușești (Petrescu-Dîmbovița *et al.*, 1999), Cucuteni (Petrescu-Dîmbovița, Văleanu, 2004), Drăgușeni-Ostov (Marinescu-Bîlcu, Bolomey, 2000) și Polivanov Jar (Popova, 2003). Destul de multe reprezentări antropomorfe, atât din România cât și din Basarabia, au fost prezentate în expoziții internaționale și publicate în cataloagele acestora (Mantu *et al.*, 1997; Stratulat *et al.*, 2008; Wullschleger *et al.*, 2008; Anthony *et al.*, 2009; Mareș, 2009). În acest mod am avut acces la mai multe descoperiri inedite pe care am încercat să le integrăm în noua ediție. Deși nu am remarcat descoperiri care să contrazică interpretările propuse de noi în prima ediție, ne-am străduit să ținem seama, atât cât am considerat că

este necesar, de noile interpretări propuse de arheologii din străinătate care, însă, atunci când se referă la civilizațiile calcolitice din sud-estul Europei se limitează doar la prezentarea și analiza „figurinelor” antropomorfe. După opinia noastră o astfel de abordare nu este recomandată în cazul reprezentărilor antropomorfe Cucuteni-Tripolie. Din această cauză am încercat încă din prima ediție să lărgim câmpul investigațiilor incluzând și reprezentările plastice aplicate pe ceramică, protomele antropomorfe, vasele antropomorfe și mai ales extrem de interesantele reprezentări pictate, unele dintre acestea incluzând și imagini asociate de animale sau simboluri vegetale. Pe lângă integrarea noilor descoperiri ne-am străduit să lărgim unele comentarii și să argumentăm mai amănunțit interpretările ipotetice pe care le formulăm. Rămâne ca cititorii să aprecieze în ce măsură am reușit să conferim o haină mai interesantă cărții pe care unii o cunosc deja.

